

„Ilirija“.

Spisal dr. Niko Županič.

V kulturno-političnem razvoju Evrope ne značijo Srbi in Bolgari vsak zase skoraj nič, Hrvati isto tako nič, Slovenci pa gotovo nič; šele vsi skupaj pretopljeni v eno nacijo bi reprezentirali na svetu nekaj.

N. Županič, l. 1903.

filozof identitete, E. Mach, je konstatiral enostavno definicijo znanosti: Znanost je ekonomično urejeno izkustvo. Težišče formule leži v pojmu „ekonomično“. A kaj imenujemo ekonomično? Če v najkrajšem času, z najmanjšimi pomočki dosežeš maksimalni uspeh, potem si misliš in delal ekonomično. Definicija je enostranska, megljena, uvažuje samo metodično stran znanstva. Ali je moderno, da zamenjavamo metodo z materijo? Vsaj tako se včasih zdi, ali prav ni nikakor. Vzemimo n. pr. samo fiziko in kemijo: opazovalec ima pred seboj nepregledno vrsto fenomenov; za trenotek se čuti frapiranega, zapuščenega, vidi samo kaos. Godi se mu kakor logičarju pri tvorbi pojmov, idej: skoro zapazi v neredni množini podobnosti in doslednosti, abstrahira identnost in pravilnost ter najde tako znanstveno formulo, zakon, ki je cilj in vsebina znanosti. Jaz bi torej korigiral Machovo definicijo ter rekel: Znanost je ekonomična abstrakcija idej iz izkustva. V tej formuli pridobi pojem „ekonomično“ tudi praktičen pomen, kakor ga tudi sicer v življenju umevamo.

Nihče ne čuti tako žive potrebe, da preizkusi to formulo na eksemplju nego zgodovinar, kateremu hočejo nekritične glave utajiti znanstveni karakter njegove discipline ter se sklicujejo v prilog sebi na strujo personalnih zgodovinarjev. Ali ni druga stranka večja, ali nimamo tudi kulturnih zgodovinarjev? Potem nastane vprašanje, ali je torej zgodovina s stališča korigirane definicije znanost in ali smo ji dolžni pripisovati praktičen pomen? Na to odgovarja filozofija zgodovine. Spomnimo se samo Herderjeve, Hegelove in Nietzschejeve formule, ozrmo se samo na avtorje, kakor so Buckle (Zgodovina civilizacije na Angleškem), Chamberlain

(Temelji XIX. veka), Marx (Kapital) itd. Quot capita, tot sententiae! Ali vendar imajo vsi nekaj skupnega, iščejo v zgodovini idej, iz kaosa dogodkov posnemajo in iztikajo „rdečo nit“. Kakor logičar in naravoslovec izkoriščajo formulo o ekonomični abstrakciji. S to formulo si je osigurala historija, zlasti kulturna historija, pravo, močno in popolno enakopravnost ne samo med duhovnimi, ampak tudi med prirodnimi znanstvi. Isto velja o praktičnem pomenu, na katerega se s takim ponosom in pravico pozivajo prirodne discipline. Vsa moderna materialna kultura se je povzpela do te vrtoglave višine samo po lestvi spoznanih prirodnih zakonov. Tudi od te strani se ni bati zgodovinarju očitjanja. Star je pregovor: historia vitae magistra. In ali ne vidimo dan na dan, kako v brezobzirnem političnem boju demagogi ščujejo instinkte mase s historičnimi argumenti? Da rabim lapidarno priliko: zgodovina je podobna skladom premoga, ki ležijo globoko pod zemeljsko površino; v tem premogu je nakopičena tisočletna solnčna energija, ki jo človeštvo zdaj pametno izkorišča in vpreza v svojo službo, da mu goni stroje, kuri stanovanje i. t. d. Taka silna energija počiva tudi v argumentih in idejah zgodovine, ž njo podžigajo diplomati in pedagogi plemenite, premnogokrat žalibog tudi slabe strasti ljudstva.

I.

Mogočen plamen iz davnine šviga
 — vekove preletel je koprne —
 in plamen naš se druži ž njim, se dviga,
 in plamen naš pogumno dalje gre . . . .

Oton Županič.

Kulturna zgodovina zasleduje ideje, ki gibljejo razvoj človeške družbe. Kakor viharo, razburkano morje se vidi zgodovina: slabi in močni, nizki in visoki valovi vstajajo drug proti drugemu. Tu se dvigne plaho valček, usoda mu je mila, narašča in že upa, da se dvigne zmagovito nad bojevito gladino. A od vseh strani se zaženejo kakor iz zavisti jačji valovi proti njemu, ga pregrebejo in vržejo nazaj pod temno površino. In bogve kdaj se dvigne spet samostojno? Lahko se pa tudi pripeti, da močni sosed ne zatre naravnost takega plahega, plemenitega valčka, temveč ga potegne v svoj tok, da se ž njim ojači v boju zoper nasprotnike. Nad vse zanimivo in instruktivno je to valovanje, to medsebojno borjenje idej v zgodovini.

Pri iskanju in zasledovanju idej je zgodovinarju postopati strogo znanstveno, objektivno, brez predsodkov in specifičnih na-

menov. Njegov brezobzirni, od strasti in čuvstva neskajeni, kritični pogled mora natanko ločiti med hipotezo in neovrznimi dejstvi, imeti mora prirojen čut za realne potence. Tu je zgodovinar človek in samo človek, ne vprašuje, ali bo škodilo ali koristilo njegovo raziskovanje. Znanstvenika ne briga korist ali škoda, kajti on je v službi prirode, ki se prav nič ne ozira na relativne in teleološke pojme človeških črvičev. Historičar računa le z gotovim, kovanim denarjem iz zlata, pri svoji bilanci ne polaga nobene cene v bankovce in celo ne v ponarejene vrednote.

Brez sumnje je German največji sovražnik ne samo nam, ampak vsemu Slovanstvu, o tem ni potrebna daljna diskusija. Da se torej zavarujemo na vsako stran, obrnimo se na objektivnega nemškega zgodovinarja, vzemimo ta slučaj in vprašajmo: „Vaše oko je izvežbano in tenkočutno, iz najbolj zapletenih dogodkov najde njih vodilno in gonilno idejo.“

Tudi mi, . . . **mi**, kdo **mi**? Oprostite, glejte, samo mi smo tako nesrečni, — celo psi in konji imajo imena v naši visoko civilizirani dobi, samo mi ga še nimamo. Tudi **mi**, iz ekonomičnih ozirov razmotrivanja vzemimo provizorno ime Jugoslovani, torej tudi **mi**, provizorno krščeni Jugoslovani, imamo svojo zgodovino. Nekateri trdijo celo, da je krasna in slavna. Povejte mi kratko in točno, katera je vodilna in gonilna ideja jugoslovanske zgodovine?“

Objektivni, brezuslovni znanstvenik odgovori: Krepko in ostro je izražena „rdeča nit“ v tragično-slavni zgodovini Jugoslovanov. Hočem navesti samo suhoparna dejstva, ki naj govorijo sama zase in prisilijo mislečega opazovalca k ekonomični abstrakciji ideje iz izkustva. V začetku VII. veka po Kr. je prihrumelo mnogoštevilno pleme Jugoslovanov izza Karpatov v Norik, Panonijo in Ilirik (tedaj obsegajoč skoro ves Balkanski polotok). Nov val se je dvignil v morju evropskih narodov. Da so bili Jugoslovani enoten narod, o tem svedočijo še zdaj njih jezik, starožitnosti, šege, običaji, narodne pesmi in bajke i. t. d. Ta enotni narod brez enotne organizacije je prišel v soseščino narodov, ki so imeli po starih, preizkušenih vzorih organizirane države. Bolj kulturni in organizirani narodi so zavzeli seveda sovražno stališče proti mogočnim priseljencem. V teh bojih so Jugoslovani instinktivno začutili prepotrebno organizacije. Ali kako, na kateri podlagi? Duhovi niso bili izvežbani, pripravljeni, na tako neobdelanih tleh se ni mogla razviti taka organizacija, kulturno in politično edinstvo; raztvrajajoče moči od zunaj in od znotraj so prerezale centripetalno energijo edinstva.

Prvega večjega poizkusa prepotrebne priprave sta se lotila velika slovanska apostola sv. Ciril (827—869) in Metod († 885): krščanstvo in skupna cerkvena literatura naj bi postavili temelj. Prvi poizkus je bil torej eminentno kulturnega in sicer versko-književnega značaja. Stremljenje po edinstvu je izpremenilo svojo obliko; oblika kulturne težnje je bila potisnjena v ozadje, še predno je izvršila svojo nalogo. Nastopili so možje, ki so hoteli pokazati, kaj so se naučili v občeivanju z organiziranimi narodi. Tako je napočila doba političnih akcij potom diplomacije in vojsk. Ta nova oblika edinstva se je pojavila najprej med bolgarskimi Jugoslovani, kjer je ustanovil car Simeon (898—927) veliko in mogočno carstvo; druga samostojna organizacija se je začela skoraj istočasno na zapadu med hrvaškimi Jugoslovani pod kraljem Tomislavom, ujediniteljem in združiteljem panonskih in primorskih Slovanov v Hrvate. Ali najpopolnejši in najobsežnejši izraz je zadobila politična oblika v srcu, v sredini Jugoslovanstva, med srbskimi Jugoslovani. Kralj Miljutin (1275—1321) je bil prvi srbski vladar v modernem pomenu besede, nedosežen diplomat in vojskovodja, v njegovi glavi se je rodila misel o veliki jugoslovanski državi. Kralj Miljutin je namerjal združiti z obstoječim srbskim kraljestvom zapadne dežele in bizantinsko cesarstvo s Carigradom. Ta veliki načrt naj bi bil izvedel šele njegov vnuk car Dušan „Silni“ (1331—1355), ki je najprej doma pripravil in uredil razmere tako modro in uspešno, da ga prištevajo zgodovinarji med najslavnejše vladarje, kakor sta n. pr. Aleksander „Veliki“ in Napoleon. Že je zbral Dušan „Silni“ ogromno vojsko in se odpravil ž njo proti Carigradu, da pod okriljem te „matere sveta“, da v tem najlepšem in najbogatejšem mestu jugoslovanske zemlje postavi svoj carski prestol. Ali na potu ga je doletela zla usoda in malone pod ozidjem Carigrada ga je zastupil baje neki Grk. Visoko in mogočno se je dvignil val Jugoslovanstva, a s strašnim fanatizmom se je vrgel proti njemu turški naval. Za stoletja so Turki zadušili vsak samoroden, svoboden pokret med Jugoslovani. Politične tendence so sicer ponehale, a ž njimi ni zaspalo čuvstvo in potrebnost organizacije. Pomlajen in okrepljen je oživel v novi obliki duh velikih apostolov sv. Cirila in Metoda, nova doba versko-kulturnega preporeka je zasijala iz najzapadnejšega kota Jugoslovanstva, na pragu, kjer si podajajo roke vztočni, mediteranski in srednjeevropski vplivi. Iz krila najmanjšega in najnesrečnejšega jugoslovanskega plemena je vstal nositelj novega pokreta: med Slovenci-Korotanci se

je rodil veliki genij verske-kulturne misli, dobri genij Jugoslovanov, ki je spočel grandiozni načrt osvoboditve izpod turškega jarma in versko-kulturnega edinstva. To je bil največji, najslavnejši sin slovenske zemlje, to je bil baron Ivan Ungnad (1493—1564). Ta Tolstoj s konca srednjega in začetka novega veka je ustanovil ob svojih stroških tiskarno v Urahu na Nemškem, kjer so se tiskale svete knjige v latinici, cirilici in glagolici. Baron Ivan Ungnad je zbral okoli sebe navdušene in izobražene može iz vseh provincij jugoslovanske zemlje, omenjam samo Dalmatinca Jurja Juričiča, Srbina Mato Popovića. A zopet je podlegel novi duh sovražnim vplivom, zatonila je svetla zvezda odrešenja in nastala je tem žalostnejša tema.

Novo življenje je zagibalo konec XVIII. in v začetku XIX. veka, nov duh je vstal v Evropi, obudil speče sile v tlačenem ljudstvu in kakor neviden vihar razburil duše evropskih narodov, ki so se zavedeli svoje človeške dostojnosti, pravice in svojih moči. Začela se je nova, odločilna doba v kulturni zgodovini človeštva, začela se je doba revolucije, ki se je s francosko prekucijo samo napovedala z glasom vpijočega v puščavi. En vrtinec tega splošnega viharja je slučajno završal leta 1804. tudi na jugoslovansko ozemlje: Črni Juri (Kara-Gjorgje) iz Topole je dvignil zastavo revolucije in osvobodil srbske Jugoslovane turškega nasilja. Isto leto si je veliki sin francoske revolucije, Napoleon I., v Notre-Damski cerkvi lastnoročno posadil na glavo cesarsko krono po svobodni volji narodnega plebiscita. In tega francoskega, iz revolucije rojenega cesarja si je izbral genij Jugoslovanov in njegov glasnik, prvi slovenski pesnik Valentin Vodnik (1758—1819), je zapel navdušeno himno o »Ilirij oživljeni«. Napoleon je združil jugoslovanske dežele ob sinji Adriji, tja noter do Drave in Save, v eno državno skupino pod staroslavnim imenom naše Ilirije. Veliko je bilo veselje in upanje rodoljubnih Jugoslovanov, ki je pesniško izraženo v Vodnikovi himni na Jugoslovanstvo:

„Korintu so rekli
Helensko okó,
Ilirija prstan
Evropini bo.“

Tu je treba opozoriti na posebni faktum, da je prišel novi pokret od zunaj, od koder se ga ni nadejal nihče. Usoda ni bila mila francoskemu »Dušanu Silnemu«, ž njim je padla 1813. l. tudi Ilirija, samo v Srbiji se je ohranila s kratkim presledkom politična

samostojnost. A novi duh se ni dal več zatreti, in ko so strgali diplomati z njegovih ramen kraljevski, politični plašč, odel se je z drugim in nastopil v pesniški halji romantika. Kakor čarobna beseda se je vsesalo ime Ilirija in kakor večni odmev je zvenel klic »Ilirija« v dušah jugoslovanskih rodoljubov. Namesto nepopolnega, omejenega kraljestva zemlje je ostalo kraljestvo duhov, ki je zavladovalo širom jugoslovanske zemlje. Ljudevit Gaj (1809 do 1872) in nad vse blagi Stanko Vraz (1810—1852) sta položila novo, trajno seme kulturnega edinstva s tem, da sta odločila centralni, najbolj razširjeni in najblagoglasnejši jugoslovanski dialekt za skupni jugoslovanski književni jezik in ga imenovala »ilirski jezik«. Po težkih stoletnih borbah je našlo Jugoslovanstvo pravo obliko, ilirski jezik je položil temelj, na katerem se naj sezida veličastna zgradba jugoslovanskega kulturnega edinstva. Niti verska, niti politična propaganda ni osvedočila životne moči — jezik in splošni pogled, strogo književno-kulturno delo je podalo Jugoslovanom formulo edinstva. Za trenotek se je posrečilo diplomaciji, opovreti začeti napredek, a z zlatimi črkami v kulturno zgodovino Jugoslovanstva začrtani mesec september 1904. l. je prinesel odločitev: jugoslovanska umetniška razstava, shod jugoslovanskih zdravnikov in naravoslovcev, kongres jugoslovanske akademične mladine, ideja jugoslovanskega almanaha, vse to je pripravilo centrifugalnim elementom sramoten in definitiven poraz.

To so s kratkimi potezami označena dejstva, ki govorijo sama zase in silijo mislečega opazovalca k ekonomični abstrakciji ideje. V markantnih potezah prodira iz njih ideja jugoslovanskega edinstva. Stoletja se je borila ta ideja s sovražnimi silami, uporabljala je najrazličnejše oblike; pojavljala se je v različnem obsegu na različnih točkah, enkrat je prišla celo od zunaj (Napoleon), delovala je zavedno in nezavedno, da se nekateri pokreti niso zavedali tajne misije, morda so ji na videz celo nasprotovali, — a če stopi opazovalec v pravo distanco, pokaže mu historija harmonično in cilja se zavedajočo perspektivo, pokaže idejo edinstva, ki se vleče kakor rdeča nit skozi versko, politično in kulturno zgodovino Jugoslovanstva.

Morda opazi strokovnjak v tem kratkem pregledu semtertja nepopolnost ali netočnost, a v dovoljno opravičenje mu navajam razmetanost gradiva. Na celem jugu nimamo znanstvene stolice, ki bi se, opremljena z modernimi pripomočki in strokovno izobraženim osebjem, lotila sistematično velikanskega dela, enotno politične in kulturne zgodovine Jugoslovanov. Sploh pa tu nisem namerjal napisati po-

drobne razprave, ampak zaslediti in pokazati splošno idejo in načrt bodočemu delu. Nadležnim, abderitskim nadrikritikom, katerih duševno obzorje ne sega preko konca njih kitajskega noska, pa odgovarjam že vnaprej z Bismarckom: „Nur der Blick auf's Ganze macht im Kriege den Helden, im tätigen Leben den Mann von Geschäften, in der Kunst den Künstler, in der Wissenschaft den Weisen, im Studium der Theologie den Theologen; ohne ihn ist der erste nur ein Soldat, der zweite ein Tagelöhner, der dritte ein Handwerker, der vierte, so Gott will, ein Gelehrter, und der letzte ein Silbenkrämer.“

Zasledovanje in odkrivanje velikih idej ni brez nevarnosti in senčnih strani, posebno velja to o mladem narodu brez izkustva: take ideje ga navdajo z megalomanijo, ga omamijo in zazibljejo v leno ekstazo. Mlade generacije se polasti neka eksaltacija navdušenja, iz katerega se ne iztrezni tako lahko in hitro, narod izgubi sposobnost in dovzetnost za dobro, realno delo, katero edino ustvari tiste pogoje, ki omogočavajo uresničenje ideje. Velika nevarnost tiči tudi v tem, da se nahajajo spekulanti, ki pod egido ideje iščejo osebnih, nizkih koristi in tako kompromitirajo nove ideje kot nove mode ali sporte in jih s tem a priori lišijo potrebne resnosti in vztrajnosti.

Take nevarne fantaste in eterne idealiste, ki ne računajo z realnimi razmerami in potencami, je treba ohladiti in iztresti, kar se pa najlaže zgodi s tem, da se jim pokaže še druga, senčna stran svetlega novca, da postavimo privlačni tezi odbojno antitezo nasproti.

Ideje kulturnega edinstva med Jugoslovani, enkrat vzbujene, ne zatre in ne oslabi nobena intriga dunajsko-berlinskih diplomatov. O njih velja Napoleonov izrek: ils morderont sur du granit.

(Konec prihodnjic.)

V mraku.

Za gozde solnce je zašlo,
odsev se blesketa krvav,
vse tiho — vetrček samo
čez bilke diha velih trav.

In sence vstajajo okrog
in v lahen spletajo se mrak,
na speči vlegajo se log,
da sen zasnivajo sladak . . .

In pala noč je na zemljo,
zabliskal zvezd se milijon . . .
Kam si zazrlo se oko,
srce, še nisi prosto spon?

Sanjal bi človek v mehko noč,
o dnevih solnčnih bi sanjal,
ko zrl obraz je smehljajoč
in očke ji poljuboval . . .

Philetas.

„Ilirija“.

Spisal dr. Niko Županič.

II.

O domovina, kdor te ljubi zdaj,
ljubiti mora s črnim gnevom v duši:
če se naučil ni kot papagaj
besed svečanih, svete hrame ruši;
če noče laži dvoriti lakaj,
je kot drevo, boleljajoče v suši!
Glej, smešna krinka, opičji obraz,
to boginja svobode je pri nas.

Oton Zupančič.

Kdor iskreno in strastno ljubi resnico,
svobodo in domovino, svoboden je in
neustrašen kot Bog, a prezren in lačen
kot pes.

Peter Kočič, 1903.

ko res živimo v dobi materijalizma, kakor nas etiketirajo nekateri filozofi, tedaj ne vlada materijalizem nikjer tako na debelo in v tako odurni podobi kakor na Balkanu. Sami a to mi. Kakor atomi disocijiranega kristala, tako razmetani leže Jugoslovani po Balkanu.

In strašna je ta disocijacija, preglodala je vse pojave individualnega in socialnega življenja; opazovalec niti verjeti ne more, da so bili ti razpršeni atomi kdaj svetel kristal, ki je sijal nad Balkanom kakor čaroben dragulj. Kakšno je torej svetišče, ki caruje v njem ideja jugoslovanskega edinstva, kakšno je odznotraj in kakšno odzunaj?

Jugoslovani se ne zavedajo absolutno nobenega edinstva, niti antipodi si niso tako tuji kakor jugoslovanska inteligencija. Kaj briga Srba in Bolgara, kje ležita Ljubljana in Trst?! In koliko se zanima Slovenec za Belgrad in Sofijo ali Carigrad? Jugoslovanska splošna geografija, statistika, kulturna in politična zgodovina so tajnosti, Jugoslovani nedosežne in nepristopne. Jugoslovani žive razcepljeni v osmih samostojnih državah, versko jih loči sedem različnih konfesij (protestantizem, islam, katolicizem, grška unija, trojno pravoslavje, anglikanizem, mozajizem). Ob taki odtujenosti niti govora ne more biti o kaki skupni gospodarski, finančni operaciji. Ista razkosanost in razdejanost nas neprijetno presenečata, če pregledamo jugoslovanska plemena, vsako samo zase. Vzemimo samo Slovence, ki žive razdrobljeni v osmih različnih deželah, pripadajočih zopet trem državam,

povsod tlačeni in odvisni. Slovenci nimajo še napisane svoje znanstvene zgodovine, nimajo niti trgovske šole, niti ene višje gimnazije. Leta 1904. niso imeli Hrvatje niti ene književne revije. Na vsem balkanskem polotoku ni niti ene popolne, moderne univerze, in vendar imamo že tri samostojne države. Da se jugoslovansko kulturno siromaštvo vidi še bolj razločno in jasno, navajam za kontrast samo Čehe, ki bodo skoro imeli dve popolni, moderno opremljeni vseučilišči, dasi žive nesvobodno in v najhujšem boju z Nemci. Koliko imajo Jugoslovani svojega v znanstvu, literaturi in gospodarstvu? V literaturi ni narodnih, samoniklih struj, cvete import tujih modernih vzorcev, za katere širši narod nima razuma in čuta. Med narodom in inteligencijo zija globok prepad brez mostu. Domača industrija in trgovina obetata tako malo, da nas še vedno štejejo v tuje „Absatzgebiete“, kakor afriške in avstralske kolonije. Jugoslovanska agrikultura je še tako preprosta, da je večina rodovitne zemlje še neobdelana in da orjo po nekod še vedno z lesenim plugom. Koliko imamo poljedelskih, vinogradnih in živinorejskih šol, koliko vzornih javnih kmetij?

Ali to kulturno barbarstvo in medsebojna ignoranca nista ostali sramežljivo v svojih mejah, ampak sta začeli izzivati in se pripravljati k medsebojnemu zatiranju. Kdo ne pomni sovraštva med Srbi in Hrvati, med Srbi in Bolgari? Koliko je minilo časa, ko so Hrvatje v Zagrebu demolirali srbske zavode in hiše, da so Srbi podpirali Madjarone pri volitvah, da so se v bratomorni vojski klali Srbi in Bolgari? Isti prizori nas zgražajo v domačih političnih bojih; srednjeveški fevdalizem in sanskiloti so idealna prikazen proti korupciji strankarskega življenja. Nekateri slovenski emigranti, slovenski višji in nižji renegatski birokrati, hrvatski madjaroni, srbski „milanovci“ in lažipatrioti, bolgarski „stambulovci“ i. t. d., to so tipi, ustvarjeni iz istega blata! Žurnalizem brez vsakega širšega obzorja in idej je zastrupil z osebno polemiko dušo javne morale. Sedanja desorganizacija in disocijacija se kaže tako očitno, da mi ni treba zanj navajati še posebnih dokazov in dejstev iz zgodovine. Ob vsaki priliki se moramo pozivati na te realne razmere, da onemogočimo kvarni posel omejenih, nekritičnih optimistov, da izpodnesemo tla zoprnemu avtosofizmu, ki krasoslovi z energijo in navdušenostjo, izposojeno od alkohola, o našem dobrem ljudstvu, o „mili braći“ in „lepi domovini“. Moderni zdravnik ne maže nevarne rak-rane z lepo dišečimi mazili, je ne skriva očem z umetniško zasukano obvezo, ampak strga obvezo, razkrije rano, jo pregleda, pretiplje, izreže košček in

ga mikroskopsko preišče, — potem pa vzame nož ali ogenj ter izreže in izpali. Najprej je 'treba na polju populiti' osat, plevel in trnje, zemljo z železnim plugom na vse strani preorati, potem sadi sad, sej seme!

Kdo je kriv? Kako je bilo mogoče, da se je tako bohotno razrasla ta desorganizacija? Kdo je razrušil države Ljutovida Posavskega, Simeona Velikega, Dušana „Silnega“? Zakaj je propadlo duhovno kraljestvo sv. bratov Cirila in Metoda, zakaj se ni uresničila ideja barona Ungnada, zakaj sta morala Gaj in Jelačić sramotno zapustiti zastavo pravega ilirizma? Vatikan, Berlin + Dunaj, Meka, to so elementi raztvarjajočega strupa, ki drobi jugoslovansko edinstvo. Tako se navadno odgovarja in tolaži, a do konca ne misli nihče in ne vpraša: kako je bilo mogoče, da so se te pogubne in razdirajoče namere Nemcem, Turkom, papežem posrečile? Vzroki niso specifični, bili so v vsej zgodovini isti kakor sedaj, kakor delujejo še sedaj v Afriki in Aziji, kjer vsiljujejo belopoltni nasilneži svojo kulturo v obliki korupcije in modernega suženjstva. Iskra zaneti požar samo tam, kjer najde gorljive tvarine, in klical boš zaman, kjer ni čujočega ušesa. Srbski in posebno hrvaški puhloglavi publicisti in literarni zgodovinarji se zgražajo že ob samem imenu ilirstva, kakor da bi bilo ono napravilo Jugoslovanom kakovo škodo, dasi je ravno ilirstvo imelo najzdravejšo in najidealnejšo misijo ter je tudi več koristilo Jugoslovanstvu nego vsi moljeni hrvaški kralji in poglavarji skupaj; kajti če drugega ne, ilirstvo je združilo mrtve, razmetane drobce od Skadarskega jezera do Drave in Sotle, od Timoka do istrijske zapadne obale v eno kulturno celoto z enim književnim jezikom. Če ni ilirstvo doseglo popolnega uspeha, tega vendar ni kriva ideja in njeno ime, tega so krivi ljudje, ki so prodali svoje prepričanje in poštenje kakor za Khuena-Hedervaryja, ko je cela Hrvaška hlapčevala nemu človeku. Niti najmanjšega uspeha si ne more priboriti niti največja moč, ako ni korelativnih pogojev, ako ni dovetnih, pripravnih tal. Samo narod brez discipline in organizacije podleže, vsi moderni topovi in ves kapitalne opravijo ničesar proti disciplinirani, organizirani masi. Disciplina in organizacija sama pa sta le sekundaren pojav, ki vznikne sam ob sebi tam, kjer ustvarita mlado generacijo stroga, cilja se zavedajoča vzgoja in korenita izobrazba. Isti pogoji so povzročili katastrofo na Kosovem polju 15. junija 1398. leta, ki so vzdrževali dvajset let Khuen-Hedervaryja na krmilu Hrvatstva. Ako

snujemo to analizo še dalje, do konca, pridemo do prvotnega, kardinalnega vira, iz katerega zajema narod svojo žitno in bitno energijo, svojo moč in obliko. To so tisti izvoljeni ljudje, katerim je izročila usoda sredstvo, vzgojo in izobrazbo naroda. Narod kot tak je nekaka brezlična masa, strukturo in obliko mu dajo šele njegovi reprezentanti, to so vladarji, politični, intelektualni, etični in estetični, okoli katerih se mase zbirajo in koncentrirajo kakor atomi okoli kristalizacijske točke.

Akademično, teoretično razmotrivanje nam je podalo splošne vzroke, splošno obliko jugoslovanskega partikularizma, — a kateri so faktični, realni njegovi predstavitelji? Ban Jelačić je vpeljal v urade in šole ilirski jezik in po vsej jugoslovanski zemlji je zaplapolalo viharno navdušenje. Nemško centralistno birokracijo je silno vznemiril naraščajoči požar in spravila je ves diplomatični, skrivnostni aparat v akcijo. Kakor da bi bil padel z vedrega neba, je nastopil med kranjskimi Iliri ubog živinozdravnik, po imenu Janez Bleiweis, naivna, skromna, a poštena kranjska duša. Po posredovanju vatikanskih agentov ga je dobila nemška birokracija v svoje roke, tako da revež vse življenje ni vedel, v čigavi službi deluje. Ne bomo se čudili, če pomislimo, da ta živinozdravnik ni znal dobro niti kranjščine, da ni imel nikakega duševnega obzorja, da ga je dosegal po državniški modrosti in splošni inteligenci zadnji gorski župnik. In tako je postal počasi ta praktični živinozdravnik brez idealnega poleta „oče slovenskega naroda“. Isto nalogo partikularizma je izvršil na Hrvaškem „Veliki Hrvat“ majhnih možganov, Ante Starčević, in njegov naslednik, Žid Jozua Frank. Vatikan se je samo stalno organiziral, njegova reprezentanta sta škof Mahnič in nadškof Stadler, njiju glasila: „Rimski katolik“, „Katoliški obzornik“, „Hrvatska straža“, „Vrhbosna“, „Hrvatstvo“ itd. Vatikan hoče uničiti idejo edinstva s konfesionalnim fanatizmom. Drugi razširjevalci partikularizma so literati in žurnalisti, nekateri učenjaki, posebno jezikoslovci in zgodovinarji. Jugoslovanstvo še ni dovolj razdrobljeno in evropski diplomati že pripravljajo s pomočjo nekaterih filologov in zgodovinarjev (vsake hudobije plapcev) tri nove atome: bosenski, macedonski in albanski narod, oziroma jezik.

In vsega smo si krivi sami!

Morali bi biti iz granata, pa smo iz blata, iz katerega si tuji ustvarjajo po volji svoje kreature!

(Konec prihodnjič.)

„Ilirija“.

Spisal dr. Niko Županič.

III.

Ne čujete? — Tam od mračnih lesov
vrši vihar, poln srditih gromov
in izza meglá zdaj pa zdaj vzplapola
krvavordeč plamen kot meč —
To dneva je novega žar:
Oj bratje, na pot, življenju nasprot!

Oton Županič.

naliza stanja današnjega Jugoslovanstva navdaja in napolnjuje srce pravega rodoljuba s skrbmi in tugo. Vendar hladno misleči etnolog, ki pozna postanek in razvoj narodov v svetovni zgodovini, ne obupa o bodočnosti naši. On ve, da je narod kot živ organizem v neprestanem razvoju in da sčasoma izginejo zapreke in ovire, stoječe na potu napredku ter širjenju ekspanzivne sile narodove v fizičnem, socialnem, gospodarskem, moralnem in političnem oziru. Dokler so potencialne sile narodove stalne in močne, ima narod v sebi in okoli sebe pogoje za življenje. To so v prvi vrsti obširnost, kompaktnost, kakovost domovinskih tal, fizični sestoj in število ljudstva ter osobito priroda jezika. Na osnovi tega se ustvarja in postaja organizem duševne plastike kakega naroda. Kakor večkrat razni paraziti in vremenske nezgode ovirajo drevo, da se ne more popolnoma razviti ter prinesiti obilnega ploda, tako se pojavljajo tudi pri narodih v izvestnih dobah negativne duševne prikazni, ki zadržujejo pozitivni razvitek in slabijo ves organizem. Ali kakor delujejo vrtnarji, morajo delati tudi misleci, politiki in pedagogi narodovi, da forsirajo pozitivne strani in lastnosti narodove ter odstranjajo vse, kar je nevarno za obstanek in daljni razvoj njegov. Iz malenkostnih in kramarskih Slovencev postanejo podjetni trgovci, industrijalci in politiki; lahkomiselni Hrvati zamenijo svojo zaslepljenost in gole patrijotske fraze z edino okrepljujočim in ošrečujočim delom; Srbi se oprostijo bizantinsko-cincarskega duha in napolnijo srce z istinitim patriotizmom ter zmisлом za red in dolžnost.

Ilirija more in mora postati vrt, kjer bo tujec občudoval vsakovrstno pisano cvetje zapadne in iztočne kulture.

Krasen in prostran je oni kos zemlje, kjer stanujejo Jugoslovani! Nemški kulturni zgodovinar Fr. pl. Hellwald pravi, da je najlepši del sveta. Na vzhodu ga oblivajo burno Črno morje, Bospor, Zlati rog in Marmara, na jugu Belo (Egejsko) morje in na zapadu naša sinja Adrija. Blagoslovljena je ta na vseh straneh od morja objeta zemlja, iz njenega krila je vzraslo, cvetlo, obrodilo mogočno drevo grške kulture, ono drevo, ob katerega cvetu, senci, sadu se še zdaj naslaja kulturni človek. In naš slavni učenjak Vatroslav Jagić, profesor na dunajskem vseučilišču, je pred leti jezikovno dokazal („Ein Kapitel zur Geschichte der südslavischen Sprachen“), da prebiva sedaj na tej zemlji **samo en narod**, ki govori de facto **samo en jezik**, kajti jugoslovanska narečja prehajajo od Trsta do Carigrada drugo v drugo in ni mogoče začrtati med njimi ostre meje; ta narečja tvorijo en skupen jezik in so istega izvora, kakor izhajajo mavrične barve iz ene, solnčne luči. Da, v veličastnem toku se razpenja nad Balkanom čudovito krasna mavrica, na ramenih jo držita dva silna junaka: na eni strani Trst, na drugi Carigrad.

Tako sijajno, tako znanstveno ni še nihče opravičal historične ideje naše jezikovno-kulturne enotnosti; Jagić jo je postavil na pravo, solidno podlago in ji pokazal pot, ki drži do cilja. S svojim filološkim dokazom je izvršil Jagić samo en del velike zadače, ki čaka naših etnografov. S tem smo spoznali historično idejo, smo dobili etnografski dokaz, obenem smo zaznali vse tiste zapreke in nedostatke, ki so branili doslej ideji edinstva v življenje narodovo. Zedini nas samo kulturno delo in samo kulturno edinstvo je mogoče. Dva krepka in zanesljiva pomočnika našemu stremljenju sta moderni duh časa in utilitaristna natura človeka.

Za Jugoslovane so enotnost njih govora in skupnost ter obširnost njih zemlje največji kapital, ki se da naložiti najplodonosneje in ki bo izpremenil slovensko, hrvatsko, srbsko, bolgarsko krošnjarstvo in kramarstvo v veliko evropsko firmo.

Iniuria temporum še ni poravnana; popravljajoča pravičnost je storila svojo dolžnost šele na Nemškem in v Italiji. Zadržna ideja giblje moderni socijalizem in jugoslovansko edinstvo je samo en del velikega svetovnega socijalnega vprašanja. Hočemo veliko kulturno in produktivno zadrugo.

Višja kultura, višja izobrazba: to je kratek, precizen program bodočemu delu, in edinstvo pride samo ob sebi kot nameček kul-

turnega dela. Tako se je zgodilo na Nemškem in v Italiji, in ako Bog hoče, se izvrši ta historični proces tudi na Balkanu, v Iliriji. Kulturni sapêrji morajo začeti svoje pripravljajno delo sredi naroda, najprej natanko preštudirati v vsakem posameznem slučaju situacijo in obstoječe razmere; njih pot vodi skozi, ne preko obstoječega. Splošnega programa ni mogoče postaviti, ker je njih drobno delo kazuistno, od slučaja do slučaja. Gotovo je le eno: uspehe obeta največ drobno delo, le kulturni maloobrtniki pripravijo zdravo in trajno podlago, ako se bo delalo po modernih principih dela: združno, centralistno in z globoko segajočo razdelitvijo dela.

V posameznem je treba obuditi najprej speče čuvstvo edinstva in mu dati trdno, splošno obliko s splošnim imenom. Skupno ime Jugoslovanov mora globoko koreniti v njih krvi, v politični in kulturni zgodovini. Ono se naj odlikuje, če je le mogoče, s čarom prošlosti kakor zastave polkov, posvečene na bojnem polju v zvoku mečev in dežju svinčenk, kjer je tekla kri junakov, umirajočih za domovino.

Nacijonalno-ekonomno hoče župan bele Ljubljane, Ivan Hribar, ilirsko idejo spet oživotvoriti na sinji Adriji in ustanoviti ilirsko parobrodno društvo, dobro vedoč, da je Ilirija, posebno centralne provincije, brez morja kakor riba brez vode; župan Hribar hoče obuditi staro tradicijo Ilirov, o katerih poje Vodnik:

„Močan že na morju
Ilirec je bil,
ko ladje se tesat
je Rimec učil.“

Posebno navdušeni apostoli neoilirizma vstanejo iz krogov naših literatov, žurnalistov in znanstvenikov. Naši literati kolnejo že zdaj usodo, da ni pripustila ilirske zmage sredi XIX. veka, kar bi se bilo gotovo polagoma lahko zgodilo. Z drugim licem bi se ponašala sedaj Ilirija. V svetovnem gospodarstvu bi se vpoštevala močna zadruga; tujci bi se morali učiti našega jezika; v mednarodni politiki ne bi bili prezirani, ker bi bili mogočnejši nego Španija, Belgija, Nizozemska, Švedska, Norveška, Danska . . . .; mogočnejši narod bi se naslajal sedaj ob divnih prizorih hrvatskega beletrista Šandor-Gjalskega in ob prelestnih pesmih Otona Zupančiča; duhoviti naš pisatelj iz praktične filozofije, dr. Franjo Derganc, bi mogel večkrat zameniti svoj kirurški nož s peresom in se posvetiti prosvetljenju naroda na duševnem polju.

Ilirsko kulturno delo je pred vsem organizirati; organizacijo bi najuspešneje osnovala centralna „ilirski skupščina“, v kateri bi se zbirali mladi inteligentni in delavni možje iz vseh ilirskih provincij. Kulturna „ilirski skupščina“ naj bi prirejala skupne umetniške razstave, konference jugoslovanskih naravoslovcev, filologov, juristov, učiteljev, skrbela za narodna predavanja, ustanavljala v vseh provincijah izobraževalna društva, kakršno je „Akademija“ v Ljubljani. Iz vseh javnih, reprezentativnih diskusij je izključiti konfesionalne in osebno-politične probleme; vedno čakajo pripravljeni agenti provokaterji, da nam vtihotapijo v mlado organizacijo nevarne konfesionalne in politične tendence. Ob vsaki priliki moramo poudariti, da je ilirski ideja kulturna, da je naše delo največ kulturno. Vse drugo pride samo od sebe po naravnem potu, kakor učinek za vzrokom in povodom. Oteti moramo duhovščino (katoliško, pravoslavno in muslimsko) klerikalnim vplivom, kajti baš narodna, svobodna duhovščina je poklicana, da stopi med prvoboritelje za kulturni prepород, kulturno revolucijo ilirskih provincij. Cerkevni politiki naj namreč vedo, da je brezmiselna vsaka cerkvena akcija, dokler ni trdne in trajne kulturne podlage. Za zdaj nam služi samo najstrpnejša verska toleranca. Čudovito, take ideje je začel zagovarjati pred kratkim celo „Katoliški obzornik“! Mlad, izobražen, rodoljuben slovenski svečenik, Fr. Ks. Grivec po imenu, je začel resno širiti umevanje in zanimanje za „idejo ciril-metodijsko“. Da, samo rodoljubne in izobražene duhovščine nam je treba.

Revizija berlinskega kongresa naj izreče, komu naj definitivno pripade Bosna s Hercegovino. Če velevlasti prisodijo ti dve deželi Avstro-Ogrski, naj se združita z ilirski celoto.

Razen kulture je gospodarska organizacija najuspešnejše osvobodjevalno delo, ki razširi idejo edinstva med nižje in srednje sloje, kjer odločujejo samo materialne potence. To se najlepše kaže na velikih sejmih v hrvatskem Karlovcu na Kupi; tu se shajajo kmetje in trgovci s Kranjskega, iz Hrvatske, iz Bosne. Rodoljubnemu Ilircu zaigra srce od veselja, ko vidi, kako prijazno kramljajo in barantajo med seboj ti različni elementi, ko plača muslim iz Cazina ali Bihaća ob sklepu trgovine Kranjcu za vino in Kranjec njemu „crnu kafu“. Naše „akademije“ naj posvetijo posebno pozornost gospodarskim problemom in sprožijo diskusijo o svobodnem trgu in protekcijonizmu, o organizaciji domače industrije in trgovine.

Ob septembrskih slavnostih v Belgradu l. 1904. se je vnela polemika med Hrvatom dr. Radićem in Srbom dr. Skerličem.

G. Skerlić je pisal v „Srbskem književnem glasniku“: G. Stjepan Radić grmeo je protiv lažne njemačke kulture i veličao pokroviteljsku Rusiju, i malo je trebalo pa da čujemo i banalne refrene moskovskih slavenofila i beogradskih reakcionara o „trulome zapadu“. G. Radić zna mnoge stvari, ali zaboravlja, da je zapad izvor svetlosti i života na zemlji; da za nove narode ima dva puta, ili primiti zapadnu kulturu, kao Japanci, i živjeti, ili joj stati na suprot, i biti pregažen, kao američki crvenokožci ili avstralijski crnci; da je slovenska kultura prazna reč.“ Nato je repliciral S. Radić („Hrvatska misao“ št. 12., 1904): „Srbski je seljak s vjerom u Boga i s nadom u Rusiju iztjerao Turčina, da onda njegova inteligencija sa zapadnjačkim teorijama u glavi i sa šovinizmom v srcu širom otvori vrata — Niemcu.“

Komu naj pritrdimo? Deloma obema, povsem in izključno pa nobenemu. Mi sprejmemo od Ciganov njih dar za godbo, od Japoncev izborno taktiko in strategijo, samo da se okoristimo in si znanje obogatimo. Vendar moramo, kar se tiče reda in materialne kulture, slediti na vsak način zapadu, da, mi bi morali biti zapadnejši od samega zapada, da se obranimo Nemcev v vseh ozirih z njih orožjem. V ljubezni do človeštva in dolžnosti do bližnjega pa ima slovanski vzhod mnogo svojega, vzvišenega, svetega. Sicer pa ni niti „ilirski (jugoslovanski) kultura“ prazna fraza, ker naše ljudstvo hrani neizmerno bogato zakladnico primitivnih elementov duševnega in ročnega dela. Treba je samo delavcev, ki bi nadaljevali prvine in poplemenitili priproščino. Toda jugoslovanski inteligentniki, posebno umetniki niso dosedaj razumeli svoje naloge, ker prinašajo k nam neprebavljene misli in snovi iz tujega miljeja, ne da bi znali samostojno uporabiti priučeno finejšo tehniko za obdelovanje domačih snovi in surovin.

Dva kulturna svetova si stojita nasproti: rimsko-germanski in grško-slovanski. Rimsko-germanska intelektualna kultura je skoraj izvršila svojo misijo; zmagovito stopa v ospredje etična slovanska kultura, da osvobodi milijone iz socialne bede. Obliko kulture izražajo posebno etični in estetični elementi, in kadar govorimo o kulturi, ne vpoštevamo intelektualnega faktorja, ker je internacionalen. Posebnost novih kultur se razodeva v njih etiki in estetiki. S tega stališča so Jugoslovani poklicani, da obogatijo svet z novo kulturo; nje kali nam podajajo naša narodna muzika, pesem, noša, narodni plesi, indijsko-bizantinska arhitektura; katere pravni dediči smo mi Slovani. Rimsko-germansko etiko oznanjajo Darwin, Mommsen, Nietzsche, predstavitelji modernega slovanskega etičnega gibanja so

Tolstoj, Masaryk, Peter Kropotkin, srbska patrijarhalna etika (Knez Ivan od Semberije). Kakor nov mesija nastopa slovanska etična kultura, ki oznanja evangelij svobode, demokracije, čistega krščanstva, medsebojne pomoči in združnosti. Že pri prvem pojavu Jugoslovanov na Dunavu veli o njih Cezarejec Prokopij (VI. vek po Kr.), da niso doma poslušni nikomur, da ni med njimi družabne razlike, in da skupno uživajo srečo in veselje, a tudi skupno prenašajo nesrečo in žalost.

Slovani so srce sveta v vseh ozirih. Z enim osvojevalnim delom se je že poslavila Ilirija, ko se je sekta jugoslovanskih bogomilcev razširila preko južne Evrope, odkoder si je v obliki reformacije osvojila malone ves kulturni zapadni svet. Morda izide še druga reformacija iz duha jugoslovanske, slovanske kulture. Slovanska kultura ni torej prazna beseda, ampak realna sila, ki zori počasi, a sigurno. Celo nacionalna ilirska filozofija se nam napoveduje v obliki dinamičnega idealizma; njega dinamična etika išče izvora individualne in socialne sreče v delu. Filozofija dela prinese Ilirom mogočno in bogato bodočnost.

Ilirska kultura ni prazna beseda; kakor nežna cvetka je zalesketala že enkrat v prezgodnji pomladi; preslaba je bila še, zamorili so jo sovražni mrazovi. In vendar, kaj je dovršil v tistem kratkem času ilirski pokret! Čitajmo zlato knjigo Janeza Trdine „Bahovi huzarji in Iliri“, knjigo neprecenljive nacionalno-pedagoške vrednosti! Tam čitamo na straneh 100.—103. oddelek o „silni važnosti ilirstva za duševni podvig in napredek naroda“: ilirsko gibanje je pomenilo splošen preporod vsega duševnega življenja. A tudi našega kulturnega dela namen se glasi: *Europae annulus sit Illyria!*

Oktava.

Iz zore v mrak nam trudna duša hodi
in zmotam svojim ne dospe na kraj;
kjer mrje njeno cvetje, koder blodi,
obličje lastno išče vekomaj,
v krvavih sragah išče ga povsodi,
dokler brez želj ne vrne se nazaj:
Ko ga ne najde, mro ji v molk odete
najlepše pesmi, pesmi neizpete!

Vladimir Levstik.